

Тамара ТКАЧ*
Klasyczny Prywatny Uniwersytet w Zaporozhu

УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЮ СТРУКТУРОЮ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Стаття присвячена проблемам відставання адаптації освітнього простору від динаміки сучасних суспільних змін, змін в управлінні, структурі та змісті освіти. Управління організаційною структурою сучасного освітнього простору розглядається, як процес переорієнтації з сфери знань, отриманих у готовому вигляді, що втрачають свою актуальність у майбутньому, із визначення готового зразка людини, адже це не може забезпечити адекватну побудову життєвих перспектив в умовах непередбачуваного майбутнього, до нового змісту освіти. Аналізується потреба створювати і забезпечити умови для розвитку мислення учнів, вироблення практичних навичок, вивчення процедур, алгоритмів, технологій різноманітних видів освітньої діяльності, збільшення кількості практикумів, інтерактивних і колективних форм роботи, формування практичних навичок аналізу різноманітної інформації, розвитку потреби в самоосвіті. Надання таких можливостей міститься в управлінських змінах організації освітнього простору та його структурних компонентів.

Ключові слова: освітній простір, організаційна структура, управління, випереджальний розвиток, формальна і неформальна форми освіти.

1. ВСТУП

Нова ера розвитку людської цивілізації, що характеризується переходом від індустріального суспільства до постіндустріального, супроводжується не тільки докорінними зрушеннями в економіці, а й значним підвищенням ролі творчості, наукового знання й інформації. Освіта індустріального суспільства передбачає „трансляцію культури в широкому розумінні”, і існує в ситуації, коли „майбутнє конгруентне теперішньому” (М. Мід). Вона здійснює відтворення теперішнього як способу забезпечення майбутнього і виховує в людині якості „пунктуальності, слухняності, здатності виконувати механічну роботу виконавця й підготовку уніфікованої робочої сили” (Е.Тоффлер), а тим самим повністю знімала з людини відповідальність за свою долю й залишала її на позиції підкорення. Тому ніяких інновацій в освіті індустріальне суспільство не потребувало. Майбутнє було чітко означене наперед, зміни були передбаченими і прогнозованими.

2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ В ОСВІТІ

---

* Dr Tamara TKACH, Katedra Praktycznej Psychologii, Klasyczny Prywatny Uniwersytet w Zaporozhu, Ukraina.

Проблеми виникли на зламі індустріальної і постіндустріальної епох – коли майбутнє постало в розщепленому вигляді, коли „важко виявити зміст змін і конфліктів, які вони породжують” (Е.Тоффлер). Ці проблеми породжені особливостями постіндустріальної цивілізації, яка відрізняється від індустріальної тим, що ключову роль в постіндустріальній цивілізації відіграє інтелектуальна технологія, яка дозволяє замінити інтуїтивні судження алгоритмами – чіткими правилами прийняття рішень, а заміна праці людини машиною призвела до того, що праця стала набувати все більш нематеріального характеру і супроводжувалася посиленням когнітивних аспектів виробничих операцій. Трансформації змісту і способів праці відбилися на психології життєдіяльності людини. З цього приводу О.Леонтьєв застерігав про злиденність душі при збагаченні інформації - це убивча етична діагностика безликого накопичення знань, вирок безликим системам освіти у ХХ сторіччі. Він вважав, що освіта повинна породжувати особистість і не перетворюватися у „фабрику суспільства зроблених голів” [6].

В.Нікітін вважав, що, по-перше, процес освіти історично зумовлений і має циклічний характер, і, по-друге, в основі кожного циклу лежить зіткнення несумісних в існуючих логіках ідей і уяви, необхідність узгоджень яких визначається соціокультурною ситуацією [8].

М. Алексєєв зазначав, що, як це не здається парадоксальним, але в епоху інформації девальвуються, перш за все, інформація, готові знання. Вільний доступ практично до будь-якої (дисциплінарно-шкільній, науковій, культурній тощо) інформації, причому «упакованій» у кращому вигляді, робить непотрібним її зберігання в «окремій» свідомості. Значуща раніше фігура енциклопедиста йде в минуле, а разом з нею і її шкільна подоба. Вчений навіть ризикнув на дещо епатажну заяву: дев'ять десятих від обсягу всього, що вивчається в організованому порядку вже не потрібно. Це жодною мірою не означає революції або генерального чищення. Це ставить нові теоретичні і практичні проблеми. Вкажемо на деякі з них.

Докорінно буде змінюватися роль викладача, що відчувається вже зараз. Щоб ми не говорили, які б епітети, включаючи і наукові і наукоподібні, при цьому не вживали, зараз викладач – це основний «інструмент» і гарант освоєння заданої сукупності знань. Він же є і головний контролер досягнення мети. За своїми діями він один на один є провідним управлінцем, хоча і може обслуговуватися комплексами різних наукових і методичних рекомендацій і розробок. Подібна «природна монополія» на предметні знання йде в минуле; чим далі - тим очевидніше. Але викладач все ж таки залишається, то в якій же ситуації він виявиться? На погляд вченого, цю ситуацію можна назвати ситуацією невизначеності, причому це не є негативною характеристикою; в ній автор вбачає переваги позитивних і конструктивних (для розвитку викладача) моментів. Втрачаючи функції домінуючого джерела і основної інстанції придбання знань тими, хто навчається, педагог «входить» в інші, не менш важливі, а може бути і більш істотні функції. Основна з них - функція управління, але не освоєнням заданого матеріалу, а рухом в певній наочній галузі, що задається декількома джерелами, які необхідно порівнювати, оцінювати тощо. Не завжди, до речі, вони можуть бути відомі педагогу, а управління він все одно повинен здійснювати [1].

Таким чином, система освіти спровокувала як кризу соціалізації особистості у мінливому соціумі (це становить особистісну значущість), так і кризу образу неп-

передбачуваного майбутнього (це становить суспільну значущість). З цієї причини актуальним стає зміщення акцентів:

- від соціалізації до індивідуалізації, суть якої полягає у послабленні соціальних зв'язків особистості з певним соціальним середовищем, яке вже не здатне в повній мірі забезпечувати чіткою системою норм, стандартів поведінки. Звідси виникає необхідність підвищення відповідальності особистості за власну долю, за її самовизначення, за самостійний вибір нею моделі поведінки, цілей і цінностей життєдіяльності. Якщо раніше переважали цінності колективних зусиль, то сьогодні досить сильні прояви має індивідуалізм, виправданий специфікою ринкових відносин, конкуренцією тощо,
- від відтворення до інновацій. Орієнтація на знання, які не будуть актуальними в майбутньому, на задання образу учня не сприятимуть побудові життєвих перспектив в умовах непередбачуваного майбутнього.

3. ЗМІНИ ЗМІСТУ І ФОРМ ОСВІТИ

Однією з головних спонуків розвитку освітнього простору у XXI ст. стали імперативи суспільства, які диктують різноманітність змісту освіти, необхідність актуалізації існуючих і виникнення нових форм освіти. Поряд із формальною освітою виникають неформальна, інформальна, самокерована форми освіти. Учасники освітнього процесу, незалежно від свого статусу (учень, викладач, студент) стають проектантами такого простору, в якому кожен індивід має вибудувати свій освітній маршрут, протягом якого вони отримують можливості для реалізації унікальних здібностей і особливостей особистості людини.

У Меморандумі неперервної освіти Європейського Союзу визначається три види освітньої діяльності: формальна, неформальна та інформальна освіта.

Формальна освіта (*formal education*) – це ієрархічно структурована, інституціалізована освітня система хронологічно вибудованого навчання від початкової школи до університету, що включає додаткову академічну освіту, спеціалізовані програми навчальних закладів, у яких відбувається технічне та професійне навчання [7].

Формальна освіта здійснюється у спеціально створених для цього навчальних закладах. Вона має певну тривалість у часі, базується на державних навчальних програмах. Після закінчення присвоюється ступінь, видається диплом чи свідоцтво. Формальна організація освіти займає панівне становище в освітньому просторі сучасного суспільства [12].

Формальна освіта належить до формальних соціальних систем. Усі формальні організації мають спеціальний адміністративний апарат, основна функція якого полягає в координації дій членів організації з метою її збереження [9].

Формальна освіта має обов'язковий характер для громадян суспільства. Основна її мета полягає у формуванні системи базових знань. Завдяки цьому учні отримують універсальні знання. Ця тенденція відображена навіть у назві праці Я. Коменського “Велика дидактика, що містить універсальну теорію вчити всіх і всього” [4].

Функціонування формальної системи освіти супроводжується процесами інституційної визначеності, узаконеності, що полягає в її обов'язковості, чіткій

структурі, розподілі повноважень (“учитель” – “учень”). Цій системі навчання властиві жорсткі, стандартизовані організаційні форми. На перший план виходить “трансляція знання” до учня і, по можливості, у недоторканому, незмінному вигляді.

Процесуально на державному рівні формальна освіта забезпечується системою загальної середньої, середньої професійної, вищої, післядипломної професійної освіти, системою підвищення кваліфікації й перепідготовки спеціалістів і керівників та завершується отриманням загальноновизнаного атестата, диплома чи свідоцтва.

Психологічними особливостями формальної системи освіти є те, що вона побудована без урахування особистісних властивостей індивіда, а вимоги до нього висуваються універсальні й стандартні, що означає звуження діапазону вибору, обмеження особистісних можливостей і потреб, підпорядкування особистості зовнішнім вимогам і примусам безособистісного порядку. Коли людина поступається своєю автономією та змушена залучатися до нав’язаної кимось зверху навчальної програми, то вона є учасником формальної освіти.

Формування нових явищ в освіті наприкінці 1960-х і початку 1970-х рр., які мали здебільшого неформальний характер, привернуло увагу вчених завдяки важливості й потенціалу освіти, здобуті поза межами традиційних навчальних закладів. Було визнано, що можливості будь-якої системи формальної освіти не безмежні. Вона неспроможна цілком охопити жителів віддалених районів, тих, хто відокремлений у соціумі мовним чи соціальним бар’єром та з багатьох інших причин.

Результатом дискусій учених стало визнання важливості неформальної освіти та потреб її розвитку. М. Тайгт зазначав, що неформальна освіта є “свідченням важливості освіти, що відбувається поза межами визнаних освітніх закладів” [15].

У підготовленому комісією Делорса “Звіті про освіту у XX ст.” (UNESCO, 1996) виразно пропагується думка, що це століття дійсно є століттям освіти протягом усього життя, що поступово може привести до усунення меж між різними формами й рівнями освіти [16].

Неформальна освіта (*non-formal education*) – це будь-яка організована освітня діяльність, що відбувається за межами встановленої формальної системи. Вона функціонує або як самостійна навчальна структура, або як окрема частина більш широкого виду діяльності, під час якої індивід повинен оволодівати новими знаннями [7].

Неформальна освіта охоплює організовані навчальні заняття для певних груп за їх спільними інтересами. Навчання відбувається за навчальними програмами, які складені фахівцями на власний розсуд. Загалом, неформальна освіта означає навчання за позаформальною освітньою системою (наприклад, курси, студії). Особливість такого підходу полягає в тому, що освіта ініційована не “зверху”, а “знизу”. У результаті еволюційних процесів освітнього простору формальні структури зазвичай не зникають. Але їх важлива роль полягає, зокрема, в легітимізації (якщо вони цього потребують) стихійно сформованих нових або суттєво змінених старих форм освіти і в сприянні їх поширенню. Неформальну освіту може здобути будь-яка людина, незалежно від віку.

4. ОСОБЛИВОСТІ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У 1990-х рр. російський учений Г. Ільїн вказував на нові, “непедагогічні форми освіти”, в яких:

- відсутня фігура вчителя – носія готового знання; в учнів наявна безумовна пізнавальна потреба; якщо цього немає, процес навчання припиняється,
- учень стає активним суб'єктом процесу освіти – він сам відбирає потрібну йому інформацію, сам визначає, як її одержати.

Таку освіту можна частково ототожнювати із самоосвітою, але за таких умов традиційне поняття освіти не зовсім вдале, тому що знання, здобуті таким способом, мають випадковий, несистематизований характер, можуть навіть бути не істинними і суперечливими. Їх систематизація, впорядкування, встановлення істинності та усунення суперечностей – справа самого учня. Адже він не засвоює готових понять, картину світу, а сам із багатьох вражень, знань і понять буде власне уявлення про світ. То, можливо, ці засоби засвоєння знань не варті уваги, маргінальні й поступово будуть витіснитися як малоефективні? Г. Ільїн твердить, що можна навести чимало прикладів на користь того, що саме ці маргінальні форми освіти починають відігравати все більш значущу роль у буденному житті. І першим доказом цього слід вважати перехід традиційної освіти до неперервної, коли головним в освіті має бути не засвоєння значного обсягу знань, які все більше зростають, а створення та виробництво знань відповідно до потреб та інтересів, що виникають. У міру набуття освітою характеру безперервності стає все більш різноманітним і віковий склад учнів, і початковий рівень знань, і характер мотивації навчання, і зміст натренованих знань. До традиційного шкільного контингенту долучається численна група людей далеко не шкільного, і навіть не вузівського віку [3].

Психологічно організація неформальної освіти самостійно ініціюється індивідом, який є замовником і активним споживачем знань. Природною потребою в можливості вибору й свободи є те, що люди, навіть коли вони повністю згодні діяти відповідно до формальних і змістових вимог, ніяк не можуть відмовитися від природних форм людської діяльності та спілкування, побудованих на особистісних потребах, мотивації, інтересі. Це слугує основою для створення й підтримки неформальних видів діяльності. Управління такою інтенцією з метою використання наявного людського потенціалу належить неформальному сектору освітнього простору. Мотивація цієї діяльності полягає в тому, що індивід намагається не тільки усвідомити зміни, що відбулися в певному середовищі (професійному, соціальному тощо), а й самому стати джерелом цих змін. Ці положення дають підстави припустити, що психологічний аспект входження людини до неформальної освіти полягає в тому, що індивід є не примусово залученим до процесу навчання, а вмотивованим за власним бажанням. Він здійснює прогресивні кроки до підвищення освітнього цензу в результаті потреб розвитку власної особистості.

Реалізація можливостей неформальної освіти поставила перед наукою та практикою освітньої діяльності завдання розробки нової стратегії освіти, що ґрунтується на нововведеннях в управлінні оновленої організаційної структури.

Організація неформальної освіти забезпечується розгалуженою мережею установ додаткової освіти для дітей і дорослих. Її специфіка полягає в тому, що викладачів та учнів, які вмотивовані до навчання у своїй спільній діяльності, пов'язує загальний інтерес до предмета діяльності.

Індивідам, які навчаються (і дітям, і дорослим), надана свобода вибору змісту освіти. Таким чином, організація неформальної освіти відбувається за таким принципами:

- вона є організованою структурованою діяльністю,
- призначається для цільової групи, що ідентифікується,
- організовується для досягнення певного набору освітніх цілей,
- неформальні види навчальної діяльності практикуються за межами системи формальної освіти, а цільові групи можуть бути різновіковими.

Мотивація в неформальних засобах отримання знань зумовлена значною консервативністю формальної системи освіти, її повільною адаптацією до соціально-економічних змін у суспільстві. Формальна освіта не змогла достатньою мірою забезпечити індивіду механізми адаптації до умов суспільно-економічних трансформацій, тому це стало завданням неформальної освіти.

Розмежування формальної та неформальної освіти здебільшого здійснюється адміністративними засобами. Формальна освіта пов'язана зі школами й навчальними закладами; неформальна – із суспільними групами та іншими організаціями; інформальна освіта оточує людину повсюди – у взаємодії з друзями, сім'єю, колегами по роботі тощо. Але треба зауважити, що освітня діяльність людини відбувається як частина повсякденного досвіду, тому різні форми освіти поєднуються, інтегруються, асимілюються, у результаті чого розширюється індивідуальний освітній простір індивіда. На нашу думку, “неформальну” освіту точніше було б назвати “додатковою”, на відміну від професійної.

Ініціативи неформальної освіти спрямовані на покращення грамотності та якості освіти дорослої людини, молоді, яка опинилася за межами освітнього закладу. Вони інтегрують потреби цієї категорії громадян у набутті політичної грамотності, санітарної просвіти, у залученні їх до розробки суспільних, культурних програм. Вони також використовуються при організації державних і приватних програм професійного навчання. Засади неформальної освіти сприятливі для жінок, які мають дітей, для сільської молоді, а формальна освіта не має таких можливостей.

Для будь-якої людини властива спонтанність взаємодії з життєвим середовищем, під впливом якого вона залучається до навчання, тут вона оволодіває рідною мовою, культурними цінностями, сприймає певні настанови й переконання, формує менталітет, а також залучається до традицій, звичаїв та під їх впливом створює власні моделі поведінки. Таку освіту називають інформальною, інцидентальною, спонтанною освітою (від лат. *incident*, *incidentis* – той, що трапляється). Вона справляє неспрямований (неусвідомлений) інформаційний і виховний вплив на особистість у процесі будь-якого інформаційного чи комунікативного процесу або повсякденної діяльності. Це безсистемне, не організоване спеціально навчання. Але саме така освіта займає більшу частину нашого життя.

5. СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Інформальна освіта (*informal education*) – це неструктурована, нецілье-

спрямована освіта, що відбувається в довільному режимі, але найбільш об'ємна й найбільш важлива частина всього життя людини, це все те, що ми робимо щодня [7], тобто це індивідуальне пізнання світу. У результаті такої освіти кожен індивід через певні соціальні ресурси навколишнього середовища вступає у відносини, набуває навичок та знань через життєвий досвід і виховний вплив сім'ї, сусідів, роботи і гри, магазинів, бібліотек, засобів масової інформації тощо [13].

Специфіка інформальної, інцидентальної освіти полягає в її неструктурованості, спонтанності, отриманні знань і досвіду поведінки завдяки поєднанню спостереження, наслідування та суперництва між конкретними членами суспільства. Від усіх описаних типів освіти її відрізняє абсолютна відсутність з боку джерела інформації й самого індивіда усвідомленого прагнення сприяти навчанню.

Освіта, набута поза межами формальних інститутів, максимально наближена як до потреб індивіда, так і до потреб суспільства. Супроводжуючи людину впродовж усього життя, вона формує систему цінностей, коло стосунків, спосіб і стиль життя. Засади інформальної освіти не підлягають прямому впливу та можуть бути сформованими лише індуктивно як реакція на нові зразки соціальної практики. Цим визначається значення інформальної освіти. Її значні резерви. Така форма освіти дає надію на те, що навчання може бути одночасно й приємним, і корисним, і відбуватися як в освітніх закладах, так і в сім'ї, в колі друзів, на робочому місці або в клубі за інтересами.

Школи й університети в майбутньому мають оцінити значення неформальної та інформальної освіти і сприяти (а можливо, ініціювати) створенню нового соціального, фізичного й інтелектуального (інформального) простору, в умовах якого така освіта має розвиватися. Адже, за даними ЮНЕСКО, 85% працюючого населення набули необхідних для роботи знань і вмінь за межами формальної освіти.

Неперервну освіту в неформальному та інформальному контекстах ми можемо вважати провідним компонентом процесу самоорганізації людини. Самоорганізація – це процес, спрямований на самоуправління людини, що реалізується в її відтворенні, змінах і розвитку. Неперервна освіта в такому разі є послідовністю циклів руху життєдіяльності людини, що змінюють один одного, результатом якого є відтворення, зміни й розвиток людини. Цикл руху визначається рухом по одній з можливих траєкторій системи, вибір якої визначається нагальними потребами та можливостями суб'єктів. Таким чином, людина має змогу рухатися в межах одного й того самого предметно-функціонального поля. При цьому результат такого руху завжди різний і залежить від пріоритетних цілей подальшої життєдіяльності.

Отже, можна зробити висновок, що під час неформального й інформального навчання людина сама керує розвитком індивідуального освітнього простору. У такому випадку освіта людини перетворюється на самокеровану й цілеспрямовану систему. Тобто йдеться про самоспрямовану, самоорганізовану, самокеровану (*self-directed*) освіту, яка відбувається впродовж життя людини та сприяє розвитку її творчого потенціалу, інновацій індивідів, груп, організацій, країн [14].

Навчальні заклади з метою впровадження неперервної освіти в навчальний процес, насамперед, повинні навчати студентів, які готові і здатні до самокерованої освіти з метою забезпечення власної життєдіяльності та професійного

вдосконалення, адже протягом життя їм доведеться донавчатися й перенавчатися за межами навчальних закладів. Така форма освіти є вигідною та спонукає до розвитку здатності набувати нових знань, спрямовувати власну освіту. Самокерована освіта ґрунтується не на тій інформації, яку викладач доводить до відома студентів, а на взаємному діалозі, інтеграції знань, в яких людина має потребу. Це є спробою трансформувати навчання від певних зовнішніх вимог до людини з безпосереднім урахуванням її запитів, інтересів, проблем.

Формальна освіта не може бути заміненою неформальною, але якщо з об'єктивних чи суб'єктивних причин формальна освіта не задовольняє потреби особистості, то виникає потреба в неформальній освіті. Найчастіше потреба в неформальній освіті з'являється тоді, коли формальна освіта вже здобута, але вона не надала індивіду механізмів стабілізації та адаптації до суспільних умов. Упродовж століть суспільство мало можливість впевнитися в тому, що неформальна освіта завжди мала більший вплив, а саме: школа (у широкому значенні) була неспроможна перебороти результат позашкільної соціалізації в тих випадках, коли стрижневі цінності й нормативні домінанти позашкільного середовища розходилися з цілями школи.

Водночас були й такі періоди соціально-історичного розвитку, коли школі та ідеологічному, зовнішньокультурному середовищу значною мірою була властива спільність. Таким був, наприклад, період переважання колективістської орієнтації в розвитку радянського суспільства, коли школа діяла паралельно з усіма іншими інститутами. Неформальна освіта має досить обмежений, локальний і персоніфікований характер: його функціонування залежить від доступності до соціальних санкцій (схвалення). Водночас формальна освіта передбачає деперсоніфікацію взаємодій, перехід від локального до "великого" суспільства, тому вона не може ефективно забезпечити взаємодію в його межах.

Формальну освіту вважають більш консервативною. Але неформальна освіта також через інертність мислєдіяльності людини та стійкість менталітету наділена певною інерційністю. Старі "зразки мислення" (цінності, моделі поведінки тощо) зберігаються у значної частини людей, не тільки вступаючи при цьому в дисонанс з новаціями, а й активно їм протидіючи. Вони не зникають одразу, а тільки тоді, коли під впливом технологічних, геополітичних, демографічних та інших фактів принципово змінюються соціальні умови, викликаючи до життя нові уявлення й нові організаційні форми діяльності. Відповідно до контексту взаємодії з зовнішнім неформальним середовищем це дає можливість оцінити ступінь соціальної активності людей і скласти їх відповідні характеристики. Найбільш заповзятливі й налаштовані на активне спілкування із зовнішнім світом впливають на суспільне життя, готові прийняти будь-яку особу з ідентичними переконаннями, являють собою відкриту систему. Неформальна освіта, що краще оснащена та спрямована на пристосування молодих людей до соціальних змін, поки що недооцінюється в Україні, а її можливості майже не використовуються.

Узагальнюючи наведений аналіз трьох форм освіти: формальної, неформальної та інформальної, – ми можемо проаналізувати психологічне підґрунтя концептуальних підходів до цих форм.

Формальна освіта має обов'язковий характер, що передбачає певний примус, чітку структуру (встановлену кимось "зверху"), розподіл повноважень ("учитель" – "учень"), жорсткі, стандартизовані організаційні форми. У формальній освіті на

перший план виходить саме “трансляція знання” вчителя до учня і, по можливості, у недоторканному вигляді.

Неформальна освіта репрезентує собою діяльність, спрямовану на набуття практичного досвіду, у процесі якої учасники діляться між собою знаннями, вміннями та навичками. Людина знаходиться в центрі власної навчальної програми, відкритої для всіх бажаючих; навчальна програма побудована на основі інтересів і потреб учнів. Неформальна освіта є неперевершеним психологічним феноменом у задоволенні таких потреб людини, як почуття безпеки, опіки, належності до групи, спілкування, самореалізації, добровільної участі.

Інформальна освіта – це індивідуальна пізнавальна діяльність людини, яка творить себе сама. Вона перетворює на ефективні фактори власного розвитку потенціали суспільства та власні можливості, потреби, бажання, спонуки.

Роздуми про майбутнє підводять до розуміння того, що ми живемо в нестабільному світі, в якому зростає взаємозалежність, поширюються процеси глобалізації. У таких умовах важливо чітко розрізняти, чому можна запобігти, а чому – ні. Суспільство сягнуло розуміння необхідності змін у підходах і організації освіти громадян. Почесне право й важкий обов’язок освіти полягає в тому, щоб зберегти для людей загальнолюдські цінності та сформувати цінності нового часу. Система формальної освіти найбільше стурбована забезпеченням високої якості й загального змісту освіти на всіх рівнях, тому часто недооцінює цю фундаментальну проблему. Отже, цей обов’язок повинне взяти на себе громадянське суспільство, неформальна освіта на всіх рівнях і в усіх сферах. Ця ідея викладена у Всесвітній декларації про вищу освіту: “З урахуванням розмаху й темпів змін... освіта стикається зі значними труднощами й потребує реформ негаданих раніше масштабів” (UNESCO, Preamble, 1998) [17].

На нашу думку, проблема “відставання” освіти є не досить вивченою. Її головний аспект – співвідношення формальної та неформальної освіти. Впродовж тривалого часу суспільство мало можливість переконатись у тому, що неформальна освіта виявилася більш впливовою: школа була неспроможна подолати результати позашкільної соціалізації. Механізм відставання був таким, що школа, орієнтуючись на державне замовлення, відтворювала з усіх культурних аспектів суспільства лише один соціально-культурний тип, зміст якого мав рафінований характер і в якому переважали знаннєві компоненти. Цей тип переростав у своєрідну шкільну субкультуру.

Взаємодія освіти з іншими суспільними інститутами має двосторонній характер. Освіта намагається реагувати на їх динаміку, змінюючи свою структуру або зміст, але, як доводить практика, це відбувається із запізненням. Таке відставання є однією з проблем прояву загального відставання культури (англ. *law of cultural lag*), поняття якого ввів У. Огборн, яке залишається актуальним для освіти і в наш час. Воно полягає в тому, що нематеріальній культурі доводиться постійно “наздоганяти” матеріальну культуру, між цими двома формами культури утворюється розрив [4].

Порушення рівноваги в розвитку культури призводить до соціальної дезорганізації, конфліктів, руйнації середовища [5]. Така ситуація спричинила постановку завдання випереджального розвитку освіти, прогнозування та проектування її розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, до освіти висуваються вимоги практичної центрованості й інструментальної спрямованості. Це покликано забезпечити умови для розвитку мислення учнів; для вироблення практичних навичок; для вивчення процедур, алгоритмів, технологій різноманітних видів освітньої діяльності; для збільшення кількості практикумів, інтерактивних і колективних форм роботи; для формування практичних навичок аналізу різноманітної інформації; для розвитку потреби в самоосвіті. Надання таких можливостей міститься в технології проектування освіти та її структурних компонентів і, отже, передбачає орієнтацію на проектний характер освітньої діяльності.

Щоб перетворити неформальну освіту на важливу частку життя людини, необхідно створювати нові інтелектуальні та фізичні можливості, організаційні форми й структури заохочення, що дадуть можливість індивідам, групам і організаціям особисто брати участь і випробовувати ці нові форми для дослідження альтернативних шляхів пізнання оновленого змісту освітнього простору.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Алексеев Н.Г., *Проектирование условий развития рефлексивного мышления* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.circle.ru.
- [2] *Энциклопедический социологический словарь* / [общ. ред. Г.В. Осипова / ред.-сост. А.В. Кабыща]. – М.: ИСПИ РАН, 1995. – 939 с.
- [3] Ильин Г., *Проблема различия обучения и образования* / Г. Ильин // *Вестник высшей школы* (Alma mater). – 2001. – № 5.
- [4] Коменский Я.А., *Избранные педагогические сочинения*: [в 2 т.]. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – 576 с.
- [5] *Культурология. XX век*: [энциклопедия] / гл. ред., сост. и авт. проекта С.Я. Левит. – СПб.: Унив. кн., 1998. – 446 с.
- [6] Леонтьев А.Н., *Психология 2000-го года* / А.Н. Леонтьев // *Философия психологии*. – М., 1994. – С. 277–278.
- [7] *Меморандум непрерывного образования Европейского Союза*: [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.znanie.org/docs/memorandum.html>.
- [8] Никитин В.А., *К представлению об исторических циклах университетского образования* / В.И. Никитин // *Вопросы методологии*. – 1991. – № 2. – С. 67–72.
- [9] Новикова С.С., *Социология: история, основы, институционализация в России* / С.С. Новикова. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО "МОДЭК", 2000. – 464 с.
- [10] Пригожин А.И., *Современная социология организаций*: [учебник] / А.И. Пригожин. – М.: Интерпракс, 1995. – 295 с. – (Программа обновления гуманитарного образования в России).
- [11] Boocock, Sarane S., *Sociology of Education*. 2nd Edition. Boston, 1980. – P. 309.
- [12] Coombs P. H., Prosser C., Ahmed M. *New Paths to Learning for Rural Children and Youth*, New York: International Council for Educational Development. One of several reports involving Coombs that popularized the institutional or bureaucratic categories of informal, formal and non-formal education, 1973.
- [13] Coombs P.H., Ahmed M., *Attacking Rural Poverty. How non-formal education can help*, Baltimore: John Hopkins Press, 1974.
- [14] Dohmen G., *The Future of Continuing Education in Europe*, German Federal Ministry of Education and Research, Bonn, Germany, 1999.

- [15] Tight M., *Key Concepts in Adult Education and Training*, London: Routledge. – 1996.
- [16] UNESCO. *Learning: The Treasure Within. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-First Century*. Presses Universitaires de France: Paris 1996.
- [17] UNESCO. *World conference on higher education. World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century: Vision and Action*. Paris 1998.

MANAGING OF ORGANIZATION STRUCTURE OF MODERN EDUCATIONAL SPACE

Summary

The article deals with some pressing problems of the up-to-date educational system. The author considers the participants of educational process, irrespective of their status, as the designers of educational space where each individual paves the way along which they are given opportunities to realize their personal abilities and peculiarities. In the author's opinion, the development of educational space is partly hindered by the lack of national conception of adult education, appropriate curricula and strategies. The importance of informal education and necessity of its development, technological compatibility of formal and informal education are subjects of special consideration in the article.

ZARZĄDZANIE ORGANIZACYJNĄ STRUKTURĄ WSPÓŁCZESNEJ PRZESTRZENI EDUKACYJNEJ

Streszczenie

Artykuł podejmuje problemy opóźnienia adaptacji przestrzeni edukacyjnej do dynamiki współczesnych społecznych zmian, zmian w zarządzaniu, w strukturze i treści edukacji. Została przeanalizowana potrzeba kształtowania i zagwarantowania uwarunkowań dla rozwoju myślenia uczniów, nabycia praktycznych sprawności, zbadania procedur, algorytmów, technik różnych rodzajów działalności edukacyjnej, zwiększenia ilości praktycznych zajęć, interaktywnych i zbiorowych form pracy, kształtowania praktycznych nawyków analizowania informacji, rozwoju zapotrzebowania na autodydaktykę. Uzasadnia się wniosek, że udostępnienie tych możliwości jest uzależnione od zmian w organizowaniu przestrzeni edukacyjnej i składowych jej struktury.

Złożono w redakcji w czerwcu 2009 r.